

ПРОБЛЕМА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНИХ СИМВОЛІВ УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

THE PROBLEM OF LEGISLATIVE FIXING AND USE OF STATE SYMBOLS OF UKRAINE: CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT

Кухарчук А.В., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Ткаченко О.Р., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Кушніренко О.Г., к.ю.н., доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У науковій статті досліджено поняття державних символів і трансформаційних процесів, пов'язані з конституційним закріпленням державних символів України, у тому числі їх опис і порядок використання. Зазначено поняття національних символів. Під національними символами розуміється патріотичні символи, які представляють народи і країни. Проаналізовано проблеми законодавчого закріплення та використання державних символів України. У сучасному конституційному праві під державними символами розуміють законодавчо закріплені офіційні знаки у вигляді зображень і предметів у національній кольоровій гамі, звукові вираження чи тексти у звуковому супроводі, які в лаконічній формі виражають ідеї політичного розвитку та символізують державність. Державні символи виконують соціальну, політичну та представницьку функцію, які важливі для подальшого функціонування держави. Вони є символами незалежності й самостійності держави, які виокремлюють її серед інших держав на політичній арені. Статтею двадцятю Основного Закону України визначено, що державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України й Державний Гімн України. В українському законодавстві є прогалини щодо конституційного закріплення державної символіки. Наголошено на важливості державної символіки для успішного розвитку сучасної суверенної держави. Державні символи є основним елементом процесів націотворення, об'єднання, консолідації нації, правового та патріотичного виховання громадян держави. Також у статті досліджено питання правової сутності державних символів, специфіку їх конституційно правового регулювання та юридичного захисту. Обґрунтовано необхідність приведення нормативної бази в частині правової регламентації опису, порядку використання й охорони державних символів України у відповідність до вимог Конституції України.

Ключові слова: державні символи, національні символи, законодавче врегулювання, державність, порядок використання державних символів, Конституція України.

The scientific article examines the concepts of state symbols and transformation processes related to the constitutional consolidation of state symbols of Ukraine, including their description and procedure for use. The concept of national symbols is indicated. National symbols are patriotic symbols that represent peoples and countries. The problems of legislative consolidation and use of state symbols of Ukraine are analyzed. In modern constitutional law, state symbols are understood as legally established official signs in the form of images and objects in national colors, sound expressions or texts accompanied by sound, which in a concise form express the ideas of political development and symbolize statehood. State symbols perform a social, political and representative function, which are important for the further functioning of the state. They are symbols of the independence and autonomy of the state, which distinguishes it from other states in the political arena. Article 20 of the Basic Law of Ukraine stipulates that the state symbols of Ukraine are the State Flag of Ukraine, the State Emblem of Ukraine and the National Anthem of Ukraine. There are gaps in Ukrainian legislation regarding the constitutional consolidation of state symbols. The importance of state symbols for the successful development of a modern sovereign state is emphasized. State symbols are the main element of the processes of nation-building, unification, consolidation of the nation, legal and patriotic education of citizens of the state. The article also examines the legal essence of state symbols, the specifics of their constitutional and legal regulation and legal protection. The necessity of bringing the normative base in the part of legal regulation of the description, the order of use and protection of the state symbols of Ukraine in accordance with the requirements of the Constitution of Ukraine is substantiated.

Key words: state symbols, national symbols, legislative regulation, statehood, the order of use of state symbols, the Constitution of Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування правових інститутів України питання, що стосуються державної символіки, викликають підвищений науковий і суспільний інтерес. В обстановці відродження багатьох історичних традицій, інститутів і понять знаки, що відтворюють українську державність, стають пріоритетними. Національно-державні символи являють собою невід'ємну частину формування, фіксації та відтворення ідентичності будь-якої нації й держави як соціокультурної та політичної спільноти. Без них неможливо уявити практичне й духовне життя суспільства. Кожен народ створює і вшановує власні національно-державні символи. У наш час необхідно, щоб кожен громадянин України розумів значення історико-правової та політичної доцільності різних знаків державного суверенітету й державних символів, що змінилися під впливом політичних реалій. Сьогодні в юридичній науці недостатньо досліджена проблема необхідності використання правових символів

у праві, державних символів у державі, вирішення яких, у свою чергу, дасть змогу намітити шляхи вдосконалення законодавства та підвищення його ефективності.

Метою статті є комплексне дослідження поняття державного символу, проблеми законодавчого закріплення державних символів України та трансформаційних процесів, пов'язаних із конституційним закріпленням державних символів України.

Стан дослідження. Актуальність поширення в Україні знань щодо державної символіки навряд чи вимагає спеціального обґрунтування. Можна наводити безліч прикладів на підтвердження того, що саме брак таких знань у багатьох осіб поряд із недосконалим законодавством у цій сфері негативно впливає на імідж держави, не сприяє вихованню громадян у дусі поваги й шанування державної символіки. Тому варто констатувати, що значна частина питань, пов'язаних із конституційно-правовим статусом державних символів України, залишається невирішеною

й малодослідженою в науці конституційного права. Разом із тим варто відмітити, що вказаними проблемами в останні роки все більше цікавляться як наукові, так і практичні працівники. Значний внесок у дослідження цього надзвичайно важливого правового інституту зробили В. Василенко, В. Дрешпак, В. Кампо, М. Козюбра, П. Стицюк, В. Шаповал, Ю. Шемшученко й інші.

Виклад основного матеріалу. В основі поняття «державні символи» лежить слово, що має грецьке походження «*symbolon*», яке за часів Стародавньої Греції означало «умовний знак для членів таємного угруповання», а пізніше стало трактуватися як «умовний знак, що означає певне поняття, ідею». Так, на думку Е. Фромма, мова символів є чи не єдиною універсальною мовою, яку створило людство та яка є в усіх культурах і в усі часи його існування [1, с. 183].

Нерідко термін «державні символи» ототожнюють із його синонімом «національні символи», що, на нашу думку, не є доцільним. Ми вважаємо, що категорія «національні символи» є більш старовинною та виражається в сукупності певних ознак (знаків, звукових виразів тощо), які в лаконічній формі уособлюють національну ідею. Головним чином вона розповсюджена всередині держави й лише частково може бути відома за її межами. До того ж національні символи не піддаються змінам і рідко знаходять своє нормативне закріплення. Щодо державних символів, то вони є офіційними символами державного суверенітету незалежних країн, положення про які містяться в Конституції та спеціальних законах.

В. Мішегліна вдало зазначає, що символіка об'єднань громадян і релігійних організацій не повинні відтворювати державні символи [2, с. 49].

Л. Какауліна акцентує увагу на тому, що конституції європейських країн містять статті про державні символи, у тому числі порядок їх використання докладно встановлюється спеціальними законами [3, с. 51].

Державними символами України, відповідно до статті 20 Конституції України, є Державний Прапор України, Державний Герб України й Державний Гімн України.

Шлях до затвердження національних символів як державних (у силу протистояння різних блоків у парламенті) після прийняття Декларації про державний суверенітет простягнувся майже в півтора року. Та лише на початку 1992 р. це питання було врегульовано.

Так, 15 січня 1992 р. Указом Президії Верховної Ради України «Про Державний Гімн України» затверджено Державний Гімн «Ще не вмерла Україна» на слова П. Чубинського (перший куплет і приспів), що покладаються на музику М. Вербичького. Остаточне закріплення здійснене Законом України «Про Державний Гімн України» від 6 березня 2003 р. № 602-IV, положення якого зобов'язують розпочинати й закінчувати всі урочисті заходи загальнодержавного значення виконанням Державного Гімну України.

28 січня 1992 р. Постановою Верховної Ради України затверджено й Державний Прапор України, який, згідно з чинною Конституцією України, є стягом із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього й жовтого кольорів. Державний Прапор України нині піднімається на будинках органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а у святкові дні – і на інших будинках. За кордоном він вивішується на приміщеннях дипломатичних представництв, консульських установ або при міжнародних організаціях, згідно з нормами міжнародного права, правилами дипломатичного протоколу і традиціями країни перебування.

Постановою Верховної Ради України від 19 лютого 1992 р. затверджено Тризуб як Малий Герб України. Відповідно до окремого Додатку цієї Постанови, визначено кольорове та схематичне його зображення [4, с. 23].

Частинами третьою і четвертою чинної Конституції України встановлено, що Великий Державний Герб Укра-

їни встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (Малий Державний Герб України) [5, с. 31].

У наш час, на думку більшості науковців, є доречним відмовитися від створення Великого Державного герба України й зупинитися на одному – Державному Гербі України, за який уважати затверджений золотий Тризуб на блакитному тлі.

На думку П. Стецюк, прийняттям 6 березня 2003 р. Закону України «Про Державний Гімн України» в основному завершено процес установа державних символів [6, с. 108].

Але, на відміну від процесу встановлення, інститут правового регулювання порядку використання державних символів України перебуває лише на початковому етапі свого формування. Проблема охорони сьогодні перебуває в таких аспектах: площині законів України, підзаконних нормативно-правових актів, кожна з яких має свої функціональні завдання та специфічні умови правореалізації.

Частина 6 статті 20 Конституції України чітко визначає, що порядок використання державних символів України встановлюється законом, який приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, тобто конституційними законами. Як уже зазначалося, у нашій державі діє лише Закон «Про Державний Гімн України», який містить лише опис державного символу, але не встановлює порядок його використання та захисту. Щодо регулювання інших державних символів, то воно відбувається лише на рівні підзаконних актів, зокрема Постановою Верховної Ради України «Про Державний Герб України», а також окремими положеннями групи підзаконних нормативно-правових актів, що прийняті ще за часів УРСР і які діють на території України лише в тій частині, у якій вони не суперечать Законом України.

Постає потреба розроблення і прийняття окремих законів України про Державний Прапор України, Державний Герб України, які врегульовували б порядок їх використання як офіційних символів державного суверенітету. Так, Т. Магац указує за необхідне вирішення в нормативно-правових актах питання єдиного офіційного тлумачення ідей, закладених у державних символах [4, с. 23].

Державні символи є офіційними знаками держави, які стають такими в результаті інституціоналізації, тобто нормативного визначення та закріплення на державно-правовому рівні. Цінність інституціоналізації символів держави полягає в такому:

- устанавлюється перелік державних символів, котрі як у межах національних кордонів, так і на зовнішньополітичній арені в знаковій та іншій формах ідентифікують конкретну державу;
- законодавцем нормативно закріплюється зміст відповідного державного символу, його графічне зображення.
- забезпечується й гарантується їх відповідна стабільність;
- виокремлюються суспільні відносини, які мають особливу політичну важливість і соціальну значущість;
- збагачується система права, оскільки надається статус де-юре певним суспільним відносинам, у результаті чого виникає новий конституційно-правовий інститут – інститут державних символів.

Особливу увагу варто приділити питанню охорони державних символів України як суверенного права українського народу на власну державність. Під охороною державних символів варто розуміти систему державних і громадських заходів, спрямованих на забезпечення виконання й дотримання норм Конституції України та інших нормативно-правових актів, які регулюють порядок установа й використання державних символів.

Тобто у вузькому розумінні правова охорона державних символів – це встановлення юридичної відповідальності за порушення норм про використання державних символів.

Чинна Конституція України передбачає для громадян обов'язок шанувати державні символи. Щодо кримінального законодавства, то сьогодні передбачена кримінальна відповідальність лише за публічну наругу над Державним Прапором України та Державним Гімном України (ч. 1 ст. 338 Кримінального кодексу України) та за незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні (ст. 339 Кримінального кодексу України) [7, с. 224–225].

Виокремлюють такі способи наруги: знищення чи пошкодження прапора (герба) шляхом його спалення, ламання, розмальовування, нанесення образливих написів тощо.

Але варто зауважити, що встановлена кримінальна відповідальність за публічну наругу над державними символами не охоплює всі можливі випадки. На наш погляд, більш доцільним було б установаження адміністративної відповідальності за неповагу до національних символів.

П. Стецюк також акцентує увагу на тому, що система правової охорони державних символів України не повинна обмежуватися лише кримінальною відповідальністю [8, с. 176].

Щодо найбільш ефективних шляхів удосконалення законодавчого врегулювання інституту державних символів в Україні, то доцільним, на нашу думку, було б прийняття Закону «Про Державний Прапор України», який визначив Державний Прапор як геральдичний символ, що виражає історичну й культурну єдність української нації; утілює самовизначення та єдність народу, його відданість верховенству права; символізує поступ української нації шляхом духовної еволюції; є джерелом зв'язки в захисті територіальної цілісності й віри в безмежні природні можливості історичної землі для здобуття вільною працею добробуту для кожного. Також містив би питання щодо:

- постійного підняття прапора на будівлях органів державної влади (Адміністрації Президента, Верховної Ради України тощо);

- підняття прапора в дні державних свят на будівлях органів місцевого самоврядування тощо; на урочистих заходах і церемоніях державного, місцевого значення;

- визначення механізму використання, офіційного підняття Державного Прапора.

Також необхідно законодавчо врегулювати питання щодо прийняття Закону України «Про Державний Герб України», який регламентував би такі питання:

- розміщення Державного Герба на бланках актів органів державної влади, дипломатичних представництв, консульств, бойових знаменах військових частин, військових кораблів і повітряних суден;

- нанесення на грошові знаки, нагороди, спецодяг тощо;

- порядок виготовлення, зберігання та знищення бланків, печаток та інших носіїв із зображенням Державного Герба України.

Висновки. Дотепер актуальною проблемою є необхідність конституційного затвердження Державного Герба України та законодавчого регулювання опису й порядку використання Державного Прапора України.

Невизначеність на офіційно-доктринальному рівні в описі державних символів України суспільно-політичних ідей, інших характеристик суспільства й держави, що відображаються державними символами, ускладнює уніфіковане сприйняття та створює можливість їх різного тлумачення; уповільнюється формування державних і національних традицій, які слугують патріотично-виховним цілям.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що в Україні гострою є проблема створення надійної та ефективної системи правового регулювання як порядку використання, так й охорони її державних символів. На жаль, Конституція України не завершила процес повного оформлення державної символіки. Але водночас вона заклала основи для ствердження України як незалежної та суверенної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фромм Э. Душа человека / пер. с англ. Т.В. Панфилова, Т.И. Перепелова. Москва : Республика, 1992. 241 с.
2. Мішегліна В. Проблеми законодавчого закріплення інституту державних символів в Україні: теоретичний та конституційно-правовий аспект. *European political and law discourse*. 2018. Volume 5. № 5. С. 46–52.
3. Какауліна Л. Конституційно-правові аспекти інституту державних символів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 4. С. 48–51.
4. Магац Т.М. Стан і перспективи розвитку інституту державних символів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 22–24.
5. Конституція України : станом на 9 березня 2021 р. / *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2021. 82 с.
6. Стецюк П.Б. Державні символи України: конституційно-правова характеристика. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 6. С. 108–109.
7. Кримінальний кодекс України : зі змін. та доп. станом на 6 верес. 2021 р. / уклад. та підгот. В.І. Тютюгін. Харків : Право, 2021. 348 с.
8. Стецюк П.Б. До компетенції законодавства про державні символи України. *Концепція розвитку законодавства України* : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, травень 1996 р. Київ, 1996. С. 176.